

Drozdowski, Marian

"Stabilizacja waluty w Polsce : z badań nad polityką gospodarczą rządu polskiego przed przewrotem majowym", Jerzy Tomaszewski, Warszawa 1961 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 53/2, 377-380

1962

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Jerzy Tomaszewski, *Stabilizacja waluty w Polsce. Z badań nad polityką gospodarczą rządu polskiego przed przewrotem majowym*, Książka i Wiedza, Warszawa 1961, s. 250.

Praca J. Tomaszewskiego poświęcona jest polityce gospodarczej gabinetu Władysława Grabskiego w latach 1924—1925. Główny akcent położył autor na polityce skarbowej rządu, a więc na przygotowaniu, wprowadzeniu, utrwaleniu (zakńczonym niepowodzeniem) reform stabilizacyjnych. Jednak zakres zagadnień poruszonych w pracy moim zdaniem wymagałby innego tytułu, tytułu, który widniał na dysertacji doktorskiej.

Stabilizacja waluty w końcu 1923 i na początku 1924 była nie tylko podstawowym problemem dla polskich klas posiadających, o czym mówi autor, ale podstawowym problemem gospodarczym dla całego społeczeństwa ówczesnej Polski, wszystkich jego klas, warstw społecznych oraz grup narodowościowych, stąd też urasta waga zagadnień poruszonych w książce Tomaszewskiego dla polskiej historiografii dziejów najnowszych.

Sytuacja pieniężno-walutowa jest barometrem ogólnych procesów gospodarczych zachodzących w kraju i dlatego też podzielałbym pogląd postulujący omówienie polityki stabilizacyjnej Wł. Grabskiego na tle procesów zachodzących w przemyśle, rolnictwie, handlu i komunikacji. Poza tym bardzo ogólnikowe potraktowanie zagadnień ewolucji stanowisk różnych ugrupowań politycznych wobec rządu, pod pretekstem niewystarczalności materiałów, nie wydaje się uzasadnione. Materiały przedstawiające stosunek partii politycznych i innych ugrupowań społecznych do rządu są i to bardzo bogate. Mam na myśli zbiory Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, zespoły KPP, PPS i Zrzeszenia Stowarzyszeń Zawodowych w Archiwum Zakładu Historii Partii, zespoły prywatne w Archiwum Akt Nowych, Bibliotece KUL, Bibliotece Narodowej, Ossolineum i Zakładzie Historii Ruchu Ludowego oraz materiały Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Katowicach, na podstawie których można wyjaśnić stosunek wielkich grup burżuazyjnych do rządu. Wydaje się, że *personae dramatis* recenzowanej pracy — Władysławowi Grabskiemu — należało poświęcić znacznie więcej miejsca i uwagi.

Charakteryzując ogólnie Wł. Grabskiego, Tomaszewski podkreśla, że „...był to polityk dużej miary. Niewątpliwie, należał do wrogiego obozu klasowego, cały wysiłek skierował na ocalenie ustroju zapewniającego panowanie i przywileje klasom posiadającym, za czasów jego rządów ruch rewolucyjny spotykały niezmiernie ostre prześladowania i represje. Równocześnie jednak metody, jakie stosował, projekty i koncepcje gospodarcze, odznaczają się rzadko spotykaną wśród polityków jego obozu śmiałością myśli i odwagą w wyciąganiu wniosków, co podkreślił m. in. wybitny przywódca KPP A. Warski” (s. 8). Ta charakterystyka, uzupełniona podanym w przypisie na s. 40 życiorysem, oraz szereg incydentalnych uwag w tekście nie wypełniają luki. Omówienie działalności polityczno-naukowej Wł. Grabskiego przed objęciem przez niego funkcji premiera 17 grudnia 1923 pozwoliłoby lepiej zrozumieć jego program stabilizacyjny.

Na marginesie chciałem zaznaczyć, że w naszej powojennej historiografii dziejów najnowszych teza o decydującej roli mas ludowych oraz motywacja działań ludzkich głównie interesem klasowym prowadzi często do zagubienia problematyki jednostki, osoby, jej charakteru, poglądów i postawy społecznej. Odpersonifikowanie historii podważa sens istnienia historii jako nauki.

Wykorzystane w recenzowanej pracy materiały i źródła są bardzo bogate. Są to przede wszystkim zespoły Archiwum Akt Nowych (Ministerstwo Skarbu, Spraw Wewnętrznych, Rolnictwa i Dóbr Państwowych, Prezydium Rady Ministrów, Adiutantura Belwederska, Bank Polski, PKO, Towarzystwo Kredytowe

Przemysłu Polskiego, Centralne Towarzystwo Rolnicze, zbiory Kauzika, Dobieckiego, Sokołowa), Archiwum Głównego Akt Dawnych (zbiory Potockich z Łańcuta), Archiwum Banku Handlowego oraz rękopisy B. i N. Wyslouchów, i teki Łempickich z Zakładu im. Ossolińskich i papiery Steckiego z Biblioteki KUL. Bogaty jest także zestaw wykorzystanych w pracy dokumentów drukowanych, wydawnictw statystyczno-informacyjnych, wspomnień i opracowań. W metodzie prezentacji materiału recenzowana praca posiada szereg braków. Wewnątrz poszczególnych rozdziałów materiał nie został ułożony przejrzyście; autor, moim zdaniem, zbyt rygorystycznie trzyma się zasady następstwa zjawisk kosztem ich problemowego ujęcia. Najwięcej wątpliwości wzbudza sposób korzystania z danych statystycznych. Zostały one zbyt poszatkowane, a co najważniejsze — często są nieporównywalne, ponieważ obejmują krótkie okresy, nie pozwalając uchwycić wahań sezonowych.

Rozdział pierwszy poświęcił autor omówieniu stanu gospodarki polskiej (a przede wszystkim jej finansów) jesienią 1923 r. Rozdział ten jest faktycznym wstępem do pracy, nie zawierającym nowych ocen ani materiałów dotychczas nie znanych. Z uwag szczegółowych sygnalizuje: błędność rozpoczęcia analizy sytuacji gospodarczej kraju od wskaźników rynku pieniężnego (s. 15) i zmian kosztów utrzymania (s. 17); słabą reprezentatywność wskaźników produkcji węgla, ropy, wytworów bawełnianych i wełnianych dla charakterystyki stanu przemysłu polskiego (s. 23—24); ogólnikowość charakterystyki programu skarbowego Huberta Lindego i Władysława Kucharskiego (s. 27).

Rozdział drugi przedstawia stabilizację waluty dokonaną przez rząd Grabskiego oraz związane z nią utworzenie Banku Polskiego. Znajdujemy tutaj wyczerpujące omówienie programu naprawy skarbu Wł. Grabskiego, genezy ustawy o pełnomocnictwach dla rządu, wysiłków rządu w celu zwiększenia dochodów budżetowych i przeprowadzenia szeregu oszczędności, oraz przedstawienie stosunku rządu do pożyczek zagranicznych. Po omówieniu pierwszych sukcesów stabilizacyjnych Grabskiego autor konstatuje nieznaczną poprawę sytuacji ekonomicznej klasy robotniczej wyrażoną we wzroście płac realnych. Na zakończenie rozdziału autor przedstawia wysiłki idące w kierunku zorganizowania Banku Polskiego, który 28 kwietnia 1924 rozpoczął swe czynności.

Na marginesie tego rozdziału, który stanowi przejrzyście i interesująco zarysowany fragment książki, chcę podkreślić, że doświadczenia polityki finansowej Wł. Grabskiego (m. in. energiczna akcja egzekwowania zwiększonych podatków, wprowadzenie reżimu oszczędnościowego, ograniczenie inwestycji kolejowych, podniesienie dyscypliny finansowej przez zastosowanie miesięcznego budżetowania) zostało z powodzeniem zastosowane i rozwinięte w działalności Eugeniusza Kwiatkowskiego, który w przeciągu krótkiego okresu czasu opanował groźny dla sytuacji finansowej kraju deficyt budżetowy. Warto także dodać, że Kwiatkowski znalazł się w korzystniejszej sytuacji mimo specjalnych pełnomocnictw parlamentarnych udzielonych rządowi Grabskiego: mianowicie Kwiatkowski w związku z ograniczeniem kompetencji parlamentu nie był skrępowany kontrolą izb ustawodawczych w takim zakresie jak Wł. Grabski, nie mówiąc o tym, że Bank Polski był także pod znacznie silniejszą kontrolą Ministerstwa Skarbu.

Nie zgodziłbym się z oceną francuskich pożyczek wojskowych udzielonych Polsce. Autor pisze m. in.: „Pożyczka na cele wojskowe nie mogła mieć jednak żadnego znaczenia dla stabilizacji waluty w Polsce, gdyż udzielona była nie w pieniądzech lecz w towarach” (s. 2). Pożyczka moim zdaniem umożliwiała dokonanie chwilowych oszczędności w budżecie Ministerstwa Spraw Wojskowych,

ułatwiała opanowanie deficytu budżetowego, co było niezbędnym warunkiem stabilizacji waluty.

Rozdział trzeci przedstawia wysiłki gabinetu Wł. Grabskiego zmierzające do utrwalenia stabilizacji. Autor akcentuje zmianę stosunku Lewiatana do polityki Grabskiego z neutralnej życzliwości do zaostrzającej się krytyki. Zmiana ta występuje w okresie kryzysu gospodarczego, którego źródła tkwiły w latach inflacji i wojny.

Polemizując z przedwojenną literaturą przedmiotu autor odrzuca pogląd jakoby kryzys 1924 r. był wynikiem stabilizacji walutowej. Jednak wydaje się, że stabilizacja przyspieszyła kryzys, stała się jego bezpośrednim powodem, mimo że strukturalne przyczyny kryzysu tkwiły w inflacyjnym charakterze odbudowy. Stabilizacja stworzyła nowe warunki kalkulacji ekonomicznej i decyzji produkcyjnych. Dlatego też podzielając jednostronną krytykę polityki Wł. Grabskiego w literaturze okresu międzywojennego, ostrzegałbym przed drugą skrajnością — tzn. niedostrzeganiem związków między kryzysem a stabilizacją. Recenzowany rozdział jest mało przejrzysty. Autor łączy w nim zasadą chronologiczną procesy społeczne i fakty o bardzo zróżnicowanym znaczeniu i charakterze. Obok finansowo-gospodarczych uchwał Rady Ministrów mamy tutaj omówienie: stosunku do rządu poszczególnych ugrupowań parlamentarnych; położenia klasy robotniczej; walki z ruchem komunistycznym; sytuacji politycznej na Kresach Wschodnich, misji Younga; rozmowy z koncernem Kreugera; rosnących trudności finansowych na tle bojkotu podatków rządowych, rokowań o pożyczkę dillonowską i przedstawienie projektów Wł. Grabskiego dotyczących reformy rolnej. Przy tym układzie czytelnikowi trudno uchwycić myśl przewodnią.

W rozdziale czwartym pt. „Na drodze do załamania gospodarczego” autor po omówieniu stanu koniunktury (lekkiej poprawy na jesieni 1924 i nowego spadku zimą 1924/25) przedstawia międzynarodowe położenie gospodarcze Polski w tym okresie, kładąc nacisk na genezę wojny celnej z Niemcami i rokowania o pożyczkę dillonowską. Następnie przechodzi do opisu nowych zjawisk w polityce finansowej rządu (emisja bilonu i biletów zdawkowych, uruchomienie ustawowych kredytów bezprocentowych Banku Polskiego, ograniczenie kredytów państwowych). Rozdział zawiera wiele fragmentów poświęconych stosunkom polsko-radzieckim nie opartych na żadnym materiale źródłowym i dlatego sprawiających wrażenie raczej deklaracji niż rozważań naukowych.

Rozdział piąty mówi o załamaniu się programu stabilizacyjnego Wł. Grabskiego. Autor rozwija w nim swoje poglądy na temat wojny celnej z Niemcami, wskazuje na jej wpływ na pogorszenie się polskiego bilansu handlu zagranicznego oraz na zmiany strukturalne w przemyśle polskim. Na tle pogarszającego się stanu bilansu handlowego i płatniczego pokazuje Tomaszewski spadek rezerw walutowych w Banku Polskim oraz spadek kursu złotego. Spadek wartości złotego powoduje wzmocnienie tendencji do niepłacenia podatków. Wśród innych konsekwencji spadku złotego autor omawia: wycofanie kredytów krótkoterminowych i średnioterminowych, wzrost zapotrzebowania na waluty obce dla celów tezauryzacji, wzrost trudności kredytowych — a w konsekwencji ograniczenie produkcji przemysłowej. Żałować należy, że przyczyny upadku gabinetu Grabskiego zostały potraktowane przez autora nieco pobieżnie. Szkoda że dyskusja nad konfliktem między Radą Banku a Wł. Grabskim¹ (konflikt ten stał się bezpośrednim po-

¹ Zob. Wł. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej*, Warszawa 1927, s. 133—134, 181; F. Miłnarski, *Międzynarodowe znaczenie spadku złotego*, Warszawa 1927, s. 49; E. Taylor, *Druga inflacja polska*, Warszawa 1926, s. 7; Z. Karpiński, *Bank Polski 1924—1939*, Warszawa 1958, s. 26.

wodem rezygnacji Grabskiego ze stanowiska premiera) nie znalazł w książce Tomaszewskiego nowych danych i nowej interpretacji.

Zakończenie książki nosi moim zdaniem zbyt propagandowo-dydaktyczny charakter. Tezy tam zawarte nie zostały udowodnione przez autora. Konsekwencjom gospodarczym reform Grabskiego i ich roli w dziejach gospodarczych II Rzeczypospolitej poświęcono w książce bardzo mało miejsca. Szczególnie błędna wydaje się następująca teza autora: „Efekty polityki Wł. Grabskiego nie oznaczały, że gospodarka polska była zdolna do dalszego normalnego rozwoju podobnego do rozwoju innych krajów kapitalistycznych” (s. 225). Moim zdaniem Polska była normalnym (mimo swej narodowej specyfiki) krajem zdolnym do ograniczonego rozwoju w ramach kapitalistycznych stosunków. Okres 1926—1929 oraz 1935—1939 w pełni to potwierdził. Nie jest to żadna gloryfikacja przedwojennych stosunków, ale stwierdzenie, że istniały przesłanki gospodarcze dla niepodległości Polski w ramach kapitalizmu.

Marian Drozdowski

Strajki chłopskie w 1937 roku. Dokumenty archiwalne, zebrały i opracowały W. Matuszewska i S. Leblang, wstęp i redakcja W. Matuszewskiej, współpraca Br. Skrzyszewskiej. Książka i Wiedza, Warszawa 1960, t. I — s. 454, t. II — s. 526.

W ramach prac Zakładu Historii Partii przy KC PZPR ukazał się obszerny zbiór dokumentów związanych ze strajkiem chłopskim w 1937 r. Zbiór daje szeroki obraz zaszłych przed prawie 25 laty wydarzeń, odtwarza przebieg największego w Polsce strajku chłopskiego, wszechstronnie oświetla momenty polityczne poprzedzające jego wybuch, a także następstwa strajku. Wydawcy przeprowadzili kwerendę w następujących archiwach: Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, Archiwum Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe, Biblioteka Sejmowa, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Przemyślu, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie i Obwodowe Państwowe Archiwum we Lwowie. Wydaje się, że kwerenda była pełna.

W wydawnictwie opublikowane zostały dokumenty archiwalne poza nielicznymi wyjątkami po raz pierwszy. Jeśli dokumenty były już publikowane, wydawcy zaznaczają to w przypisach wraz ze wskazaniem wydawnictwa. W dziale aneksów zamieszczono m. in. kilka relacji i wspomnień, które uzupełniają częściowo luki w dokumentacji archiwalnej. Podstawą podziału wydawnictwa na dwa tomy jest zasada proveniencji.

Tom pierwszy, obok obszernego, rzeczowego wstępu pióra W. Matuszewskiej, obejmuje akta i dokumenty stronnictw i partii politycznych oraz listy o charakterze politycznym z korespondencji wielu działaczy. Podstawową część pierwszego tomu stanowi dokumentacja partyjna SL i KPP. Na ogólną liczbę 128 przekazów źródłowych opublikowanych w tym tomie jest 47 dokumentów SL, 43 KPP. Ponieważ dokumentacja SL w czasie wojny w znacznym stopniu uległa zniszczeniu i rozproszeniu, podstawą stały się materiały ze zbiorów Ireny Kosmowskiej, w szczególności protokoły dwóch kongresów SL: styczniowego z roku 1937 i lutowego z roku 1938. Trzonem dokumentacji KPP jest korespondencja pomiędzy Biurem Politycznym i Sekretariatem Krajowym KC KPP oraz materiały